

Citation:

G. van der Leeuw, Levensbericht W.J. Aalders, in:
Jaarboek, 1944-1945, Amsterdam, pp. 197-204

Willem Jan Aalders (19 September 1870—19 Maart 1945)

HERDENKING

VAN

WILLEM JAN AALDERS

(19 September 1870—19 Maart 1945)

Willem Jan Aalders werd geboren te Amsterdam den 19en September 1870. Amsterdammer bleef hij zijn geheele leven in zooverre de stad, waar wij samen zijn, zijn liefde had boven alle andere, zelfs Groningen. Met vreugde wandelde hij steeds, op weg naar onze vergaderingen of die van het Ned. Bijbelgenootschap, door haar straten. Hij had ook gestudeerd aan de Universiteit van Amsterdam, nadat hij te Kampen en te Amsterdam het gymnasium had bezocht. In 1888 werd hij als student ingeschreven. Hij promoveerde echter te Leiden bij Chantepie de la Saussaye, in 1909, toen hij reeds lang predikant was. Zijn proefschrift had tot titel *Schleiermacher's Reden über die Religion als proeve van apologie*. Daarmede wierp hij zich op die vraagstukken van godsdienstwijsgeerigen aard, die ook later zijn grootste belangstelling zouden behouden.

Predikant was hij, sedert 1894, te Buiksloot, en sinds 1901 te Beesd in de Betuwe. Vooral over de laatste gemeente kon men hem steeds met liefde hooren spreken. Hij is er veertien jaar geweest. In 1915 werd hij door de Algemeene Synode benoemd tot Hoogleraar vanwege de Nederlandsche Hervormde Kerk te Groningen. Hem werd opgedragen het onderwijs in de Dogmatiek, de Geschiedenis van de Ned. Hervormde Kerk en haar leerstellingen, en het kerkrecht. Hij aanvaardde dit ambt met een rede *Gewijde Synthese* op 28 September van hetzelfde jaar. Toen ik enkele jaren later te Groningen kwam, had hij daar reeds een naam en positie, hoewel hij tot dien tijd niet veel had geschreven. Zijn persoon maakte indruk. Een professorsvrouw zeide mij toen eens: een merk-

waardig man: een kop als een monnik, maar hij kan over alles praten. Inderdaad, de conversatie was een van Aalders' grootste gaven. Hij beoefende haar niet als een onvermijdelijk geleuter, evenmin als een gewichtig betoog; hij voerde haar niet om zichzelf te hooren. Hij ging op alles met zorg en hoffelijkheid in, zoowel op het onderwerp, welk dat ook mocht wezen, als op den spreker, wie hij ook mocht zijn.

Acht jaren bleef Aalders kerkelijk hoogleeraar. Na het vertrek van De Sopper naar Leiden, in 1923, benoemde de Regeering hem tot gewoon hoogleeraar om onderwijs te geven in de Ethiek en de Wijsbegeerte van den Godsdienst. Zij deed dat tegen den zin der Faculteit, die niets tegen Aalders' persoon had, maar een specialist in de kennisleer wenschte. Zelden heeft een Faculteit (inclusief spreker) zich zoo vergist. De vergissing werd spoedig bemerkt en hersteld. De verhouding van Aalders tot zijn medeleden heeft nooit iets te wenschen overgelaten.

Tot 1941 is hij hoogleeraar te Groningen geweest. Gedurende die periode is hij, ik mag het zonder overdrijving zeggen, steeds jonger geworden. Hij was werkzaam op velerlei terrein, in en buiten de wetenschap. De kerk bleef niet slechts zijn liefde ten volle behouden, maar, toen allerlei nieuw leven zich in haar openbaarde en eerst de oecumenische beweging, toen de zelfbewustwording, het eigen réveil, in de jaren vóór en tijdens den oorlog de kerk in ongekende beweging bracht, nam zijn werk voor en in de kerk nog toe. Hij bleef allerminst, als andere ouderen, ter zijde staan, maar schonk zijn vertrouwen aan de jongeren en schaarde zich in de voorste gelederen. Hij bleef eigenlijk tot het einde toe een jongere, open voor alles, slechts tegen weinig vooringenomen. Maar hij sprong niet van den hak op den tak. Met groote trouw verzorgde hij allerlei belangen. Zoo was hij jaren lang een uiterst toegewijde voorzitter van het Diakonessenhuis te Groningen. Zoo gaf hij zich aan de belangen van het christelijk onderwijs en was hij lid van de eerste afdeling van den Onderwijsraad. Tallooze malen sprak hij op studentenconferenties, een uitnodiging om iets voor studenten te doen sloeg hij zelden af.

In de wetenschap bezorgden zijn groote geestelijke veerkracht, zijn vlugge intuïtie en zijn diepte van geest hem weldra een eerste plaats. In 1930 werd hij lid van onze Akademie, in welker Mededeelingen hij gaarne publiceerde. Hij was ook daar trouw en vol belangstelling; in de discussies mengde hij zich gaarne en ter snede.

Aalders heeft ontzaglijk gewerkt. Zijn ongehuwde staat en sobere levenswijze stelden hem tot veel arbeid in staat. Maar het meeste deden toch zijn besef van plicht en zijn liefde voor de stof. Het eene werk verdrong echter nimmer het andere. Hij had een zeer vol, maar niet een jachtig leven. Voor een gesprek had hij altijd tijd en steeds was hij een hoffelijk gastheer, die zijn gast het gevoel gaf, dat op zijn tegenwoordigheid prijs werd gesteld.

In de laatste decennien van zijn leven heeft hij veel geschreven; de eene rijpe vrucht na de andere viel van den boom zijner kennis. Ik noem slechts enkele van zijn boeken: *Mystiek. Haar vormen, wezen, waarde*, 1928; *De grond der zedelijkheid*, 1930; *De Incarnatie*, 1933; *Het Geweten*, 1935; *Toekomstbeelden uit vijf eeuwen*, 1939. Daarnaast staan tientallen artikelen, brochures, redevoeringen. Van de laatste noem ik zijn magistrale rectorale oratie *Wetenschap als Getuigenis*, 1930.

In al deze geschriften, gelijk ook in zijn preeken, treft ons Aalders' groote gave om de dingen puntig en klaar te zeggen, zijn origineele wijze om de stof aan te vatten en te verdeelen. Zijn schema's waren op zichzelf vaak meesterstukken van inzicht. Bijzonder bewonderenswaardig was zijn groote toegankelijkheid voor het nieuwe, die hem tot op hoogen leeftijd, zonder eenigen zweem van een modezucht, die hem wel bijzonder ver lag, steeds trok naar de belangrijkste figuren en inzichten van den eigen tijd.

Veel had zijn belangstelling: de mystiek, de geestelijke oefeningen, maar ook de centrale problemen van theologie en ethiek. Hij hield van de mystici, hij bewonderde de filosofen tot Heidegger toe, maar de groote theologen boeiden hem het sterkst en blijvend. Zijn smaak was daarbij waarlijk catholiek: Augustinus vooraan,

maar ook Bonaventura, de groote Anglicanen en vooral, in het laatst van zijn leven steeds sterker, Calvijn.

Catholiek, — dat is ook het woord, waarmede Aalders' theologische inzichten het best worden gekenschetst. Van huis uit goed rechtzinnig, was hij nimmer kort van zicht of benepen van houding. Met het klimmen der jaren werd hij steeds ruimer en milder in zijn theologisch en kerkelijk denken, hoewel zeker niet minder principieel. Integendeel: zijn hem steeds meer bewust wordende catholiciteit verplichtte hem tot het bewaren van de volle diepte naast de volle breedte. Maar waar de diepte dreigde tot vernauwing te leiden, streed hij met volle overtuiging voor de breedte. Zoo was hij een echt Christen-humanist, niet in den zin van Erasmus, maar veeleer in dien van de christelijke Oudheid, van Melanchthon en de Anglicanen. Ook van Calvijn. Want Aalders bleef tenslotte steeds goed gereformeerd, al was het gereformeerde geloofsinzicht voor hem niet de muur om iets afzonderlijks, doch veeleer de poort tot de universeele christelijke kerk. Zoo kon hij de christelijke Oudheid liefhebben. Zoo kon hij veel in het Roomsche Catholicisme waardeeren. Zoo kon hij oor hebben voor het echt christelijke in vele vrijzinnige geluiden van de laatste decenniën. Maar zijn catholiciteit kon, als alle echte catholiciteit alleen breed zijn, omdat ze diep was. En het diepste in de christelijke theologie zocht en vond Aalders in het meest universeele en tegelijk meest uitzonderlijke leerstuk, de Incarnatie, die voor hem alles insloot: verzoening en rechtvaardiging, opstanding en eeuwig leven. Op deze eenmalige, doch alle wereldgebeuren rakende en omsluitende daad Gods, vestigde hij zijn theologie, een echte theologie *καθ'ὅλον* betrekking hebbende op het gehéél, zooals God het in Christus voor ons menschen zichtbaar maakte.

Vele jonge theologen zochten hem als leermeester en vaak als promotor, aangetrokken door zijn breede humaniteit en zijn scherp vernuft. Een eigenlijk vakgeleerde was hij op geen enkel gebied, maar de diepte van zijn persoon en de kracht van zijn woord zijn van zeer groote betekenis geweest voor ons gansche wetenschappelijk en kerkelijk leven.

Op de hoogte van zijn kunnen moest hij als hoogleeraar aftreden, lichamenlijk schijnbaar ongeschokt, geestelijk zoo jeugdig als ware hij niet zeventig maar veertig geweest. Ik wijdde bij dat aftreden eenige woorden aan hem, die ik U thans moge mededeelen. Zij missen den weemoed, dien de dood er thans in zou hebben gebracht, maar zij reflecteeren des te beter zijn tintelenden en sprankelenden geest.

Ik neem de telefoon van den haak. Groningen is het laatste district, dat nog gemechaniseerd moet worden, en ik zeg dus heel ouderwets: 2277, Juffrouw. Een oogenblik later klinkt het over de lijn terug: Aalders. Het is kort, korter dan de korte naam in werkelijkheid is, het is bijna zoo, dat ik spijt krijg hem uit zijn werk te hebben gehaald. Ik maak mij bekend. En dan is de stem eensklaps geheel anders, zij ontspant zich, als men dat van een stem zeggen kan. Neen, Aalders is niet de man voor gezellige praatjes over de telefoon. Niemand behoeft om hem op zijn aansluiting te wachten. Maar in de stem is groote vriendelijkheid gekomen, de vriendelijkheid van iemand, die weet wat terughouding is, en daarom tmeer waard.

Zooals dit telefoongesprek is de heele mensch, Professor Aalders. Kort: niemand heeft hem ooit kunnen beschuldigen van langheid van stof, noch als redenaar noch als auteur, noch als prediker noch als voorzitter van een vergadering. Kort: bijna strak, soms streng, een enkele maal, als iets hem hindert, korzelig, maar ook dan korter dan ooit, nimmer lange verwijten. Kort: dat is ook puntig en sterk. Weinigen bezitten in zoo hooge mate als Aalders de gave der juiste en treffende formuleering, zonder eenige rhetorick, zonder eenig pathos, wèl plechtig, als het pas geeft, maar ook dan: kort, zakelijk, en juist daardoor boeiend, treffend en ontdekkend. Ik denk aan twee redevoeringen uit de laatste jaren, waarvan ik er een las: het voortreffelijk woord bij het eeuwfeest van den Statenbijbel, en een hoorde: de korte rede bij de Willebrordusherdenking, die in den ouden Utrechtschen Dom allen trof, in haar eenvoud, warmte en vroomheid, het sterkst misschien de christenen

van andere confessie. Ik denk aan zoo menige oppositie bij een promotie, zakelijk, geestig, soms vlijmscherp, altijd belangrijk en kort.

Maar dan is daar de ontspanning, die niet lang wordt, dat nooit, maar wel vriendelijk, menschelijk, met den diepen toon der humaniteit. Ik zou Professor Aalders een humanist willen noemen in den besten zin des woords, niet iemand van humanistische overtuiging, want dat is hij nauwelijks, maar iemand, die nimmer is zonder het echt en breed en diep menschelijke, die zich nimmer berauscht aan leuzen noch vastschroeft in theorieën. Iemand met een hartstochtelijke natuur, met sterke sympathieën, en sterke antipathieën ook. Maar iemand, die zich beheerscht en juist in zijn beheerschte kortheid den echt menschelijken toon vindt. Ik denk weer aan zoo menig woord, dat ik in den loop der lange jaren van hem gehoord of gelezen heb. Ik noem maar eens twee contrasteerende gelegenheden: in het jaar van zijn Rectoraat verwierf Aalders zich den naam van den besten kroegspreker, dien men in de doorluchte hallen van Mutua Fides ooit had gehoord. De kortheid was gebleven, maar alle strakheid weg: hartelijkheid en vriendelijkheid, sprankelende geest en aanstekelijke blijdschap ervoer in de plaats. Zoo hoor ik hem ook nog bij de Serenade in de aula der Universiteit: veel studentikoozer dan de student-spreker, leutiger dan alle studenten bij elkaar. Maar ik denk ook aan een andere redevoering, ook voor studenten, op 10 Mei 1940, in de kerkeradskamer der Martinikerk. In der haast waren een aantal hoogleeraren en studenten bijeengetrommeld. Men wilde op dezen dag toch niet ter ruste gaan zonder samen naar Gods Woord te hebben geluisterd en te hebben gebeden. En natuurlijk was Aalders degeen, dien men vroeg. Ook dit was eenvoudig en gespeend aan alle rhetoriek. Het was precies het woord, dat wij noodig hadden, het woord van iemand, die zich gaf zonder zich te laten gaan.

Misschien hebben wij daarmede de figuur van Aalders nog het best getypeerd: hij geeft zich zonder zich te laten gaan. Hij heeft een lievelingsuitdrukking, in woord en geschrift spreekt hij gaarne van een quant à moi. Hij zelf bezit dat in hooge mate. Wie hem te

na komt, wie hem wil meetrekken tegen zijn zin, wie hem onbehoorlijk behandelt, wie tracht hem de beschikking over zichzelf te ontnemen, merkt dat tot zijn schade. Ik vergeet nooit den student, die in zijn onnoozelheid zeide, dat hij den titel van de hem opgegeven scripsie maar een beetje had veranderd, omdat die hem beter voorkwam in ietwat andere formuleering. Ook thans was Aalders kort, zeer kort: den titel bepaal ik. Punt. Maar er was meer gezegd dan in lange redevoeringen. Dat is de eene kant van het Aaldersche quant à moi. En die is geen oogenblik los van den anderen kant: weinigen geven zich zoo als Aalders, die zich niet laat gaan. Daarom is hij zoo'n voortreffelijk man in de conversatie. Men merkt: hij komt uit zijn huisje en hij komt bij u. Wat gij zegt interesseert hem en hij gaat er met toewijding op in, ook al ligt het hem verre. Dat is het ook, wat zijn geschriften zoo belangrijk maakt: hij verslingert zich niet aan zijn stof, hij laat er zich niet door beheerschen, hij tracht zijn stof integendeel volkomen te beheerschen, die te dwingen door zijn woord. Maar hij geeft er zich geheel aan: hij onderschat niets, hij geeft alles de volle maat. Hij beheerscht zich en daardoor zijn stof en zijn lezer.

Maak het niet al te mooi! hoor ik hem nu zeggen. Welnu, het mooiste aan Professor Aalders is, dat hij allerminst een heilige is, al meenen menschen, die hem niet kennen, dat wel eens. Hij is geen heilige en hij heeft niet den minsten lust om als zoodanig te poseeren. Hij kent zijn eigen fouten. Maar dat neemt niet weg, dat het Aaldersche Quant à moi duizenden in den lande tot grooten zegen is geweest, onder zijn leerlingen, zijn collega's van alle faculteiten, zijn vrienden en de velen met wie hij in aanraking kwam. En als wij het dan ook thans, nu hij, hoewel nog volkomen jeugdig van geest en sterk van lichaam, de ambtelijke leeftijdsgrens overschrijdt, niet al te mooi mogen zeggen, laat het ons dan tenslotte met groote dankbaarheid zoo uitdrukken: Aalders' Quant à moi kon zoo vaak een vriendelijk en heilzaam Quant à vous worden omdat hij elken dag en elk uur van zijn leven weet wat het Quant à Lui beteekent.

Dit was 1941.

Thans is dit Quant à Lui volkomen geworden. De wel zeer korte, maar voor een man als Aalders uitermate grievende gevangenneming in het begin der bezetting, de vrijheidsberoving, de dichtvallende deur in de gevangenis, waarvan hij zelf regent was, de vernederende reis onder Duitsch geleide, dat alles greep hem meer aan dan in den eersten tijd wel bleek. De harde jaren der bezetting, de lange treinreizen in overvolle ijskoude of smoorheete coupé's, vaak tweemaal per week ondernomen, ondermijnden zijn gezondheid. Hij begon moeilijk te loopen. In 1943 zag ik hem in een volle kerk vlak voor mij flauw vallen. 't Liep goed af, maar was een waarschuwing. Er volgde een tijd van toenemende beproeving. Het reizen was onmogelijk geworden, het gezichtsvermogen liet hem in den steek. Een zeer kort wandelingetje naar het naburige parkje was eenige inspanning en eenig vertier. Voor dezen levendigen geest, die zich uitdrukte in snellen gang en onafgebroken beweeglijkheid, een vreeselijke bezoeking. Gedoemd tot volstrekte werkeloosheid, geraakte de geest op dwaalwegen. God heeft dezen grooten man wel zeer klein gemaakt. Op 19 Maart 1945 is hij gestorven.

Een gemakkelijk karakter had Aalders niet. Hij kon zeer scherp zijn en hij had de gave van zich geweldig te kunnen ergeren, al liet hij zich niet gaan. De langzame afbraak van lichaam en geest moet voor dezen sterken, zelfbewusten man wel een diep schrijnend leed geweest zijn. Hij heeft stuk voor stuk alles moeten loslaten, tot zelfs de zekerheid van zijn eigen geest hem ontviel. Maar zijn geloof zegt, dat, wanneer wij elk houvast verliezen, God niet loslaat.

Aalders was, naast Huizinga en anderen, een van de meest markante figuren van het tijdvak, dat thans achter ons ligt. Moge iets van zijn diep geloovigen, diep humanen geest ons in den nieuwen tijd vergezellen.

G. VAN DER LEEUW.